

ICARUS vaatas GLAM-asutuste analoog- ja digimaailma

BIRGIT KIBAL

2024. aasta kujunes Rahvusvahelise Arhiiviuuringute Keskuse ICARUS kogukonnale viljakaks eeskätt tänu kahele suurepärasele ja suhtlusrohkele konverentsile. Kevadkohtumine toimus 5.–7. juunini Serbia põhjaosas paikneva Vojvodina autonoomse piirkonna pealinnas Novi Sadis ja sügiskohtumine 16.–18. oktoobrini Lõuna-Itaalias Campania maakonnas Vesuuvi jalamil asuvas Portici keskuses.

Vojvodina arhiivi ja Novi Sadi ajalooarhiivi koostatud programm „Arhiivid ja uurimine – analoogse ja digitaalse vahel“ hõlmas 47 sõnavõttu, millele lisandusid nii portaalide Topotheque ja Monasterium töötoad kui ka arhivaalide säilitamist ja konserveerimist valgustanud ühepäevane paralleelsessioon. Konverentsi peakorraldaja, Vojvodina arhiivi vanemarhivaar Ljiljana Bubnjević ja tema kolleeg Aleksandar Bursać andsid avaettekandes ülevaate Doonau švaabide organisatsioone käsitlevast arhiivipärandist Vojvodina arhiivis, mis pärineb aastaist 1920–1944. Kahe sõja vahel oli švaabidel vaid üks rahvuslik organisatsioon, mis pühendus kultuurisidemete arendamisele (sks *Kulturbund*). Teise maailmasõja ajal tegutses selles piirkonnas veel kolm organisatsiooni, mis muu hulgas levitasid saksameelset propagandat, andsid välja saksakeelseid ajalehti. See rikkalik, ühest arhiivist koosnev kogu digiti hiljuti, kuid veebipõhise juurdepääsu saamiseks tuleb kasutajail veel kannatust varuda.

Konverentsi tihedast programmist väärrib esiletõstmist Gruusia rahvusarhiivi esindajate Sophia Jobava ja Khatia Kinkladze ülevaade aastail 1817–1819 tekkinud saksa asustusest Gruusias. Sakslaste rajatud asulaid nimetati Saksa kolooniateks Gruusias, neid lisandus järgneva 30 aasta jooksul veelgi ja nii oli 1848. aastaks moodustunud 14 kolooniat. Arhiiviallikate põhjal saab aimu iga sealse saksakeelse asula rajamisest koos majapidamis- ja fiskaaldokumentide, kirikute ja koolide ehitamise ning elanike nimekirjadega. Ühtlasi etendasid sakslastest arhitektid 19. sajandi teisel poolel olulist rolli Thbilisi linnaarhitektuuris, näiteks olgu toodud Albert Salzmanni kavandi alusel ehitatud roomakatoliku kirik ja hotell Orient, Victor Schroeteri ooperimaja, Leopold Bielfeldi Kashveti Püha Jüri õigeusu kirik, Otto Jakob Simonsoni Viceroy palee või Paul Sterni juhiste järgi loodud Thbilisi linnavalitsuse hoone. Ettekande esitajate sõnul on oluline meeles pidada ka tööka, et Gruusia Demokraatliku Vabariigi (1918–1921) rahvakogu 145 liikmest kuulusid 23 vähemusrahvaste sekka, teiste hulgas kaks sakslast.

Birgit Kibal, välissuhete juht, Rahvusarhiiv, Nooruse 3, 50411 Tartu, birgit.kibal@ra.ee

Eelnevale lisaks kõnetasid siinkirjutajat Novi Sadi ülikooli kaasprofessori Boris Stojkovski sõnavõtt keskaegse Ungari aladel elanud moslemi-, juudi- ja õigeusklike kristlaste kogukondadest, Marija Belakaposka (Põhja-Makedoonia ülikool) ülevaade Põhja-Makedoonia valahhide ajaloost 19. sajandist tänapäevani ning Bojana Vuković (sama akadeemia etnograafia instituut) ettekanne Serbia teaduste ja kunstide akadeemia folkloori arhiivi digimisest. Möistagi kuulusid konverentsi programmi tehisaru abiga saadud tulemuste analüüsid. Näiteks andis FamilySearch'i¹ Kesk-Euroopa piirkonna juht Thomas Hengst ülevaate massdigimisest koos tekstituvastuse näidete, Innsbrucki ülikooli teadur Günter Mühlberger tutvustas tekstituvastustarkvara Transkribus abiga tehtut Euroopa mäluasutuste maastikul, Bálint Ternováczi käsitles Budapesti linnaarhiivi loodud Budapesti tänavanimede klastrit, mis hõlmab andmeid 1920. aastate algusest kuni tänapäevani², samas kui Peer Boselie kõneles Hollandi lõunaosas asuva Sittard-Geleeni regionaalarhiivi arendatavast Limburgi ajamasinast koos katastriandmete ja geolokatsioonide sidumisega alates 1840. aastast kaasajani³ ning Sven Lepa tutvustas Eesti rahvusarhiivi tekstituvastuse projekte, mis aitavad keeleteadlastel jõuda senisest kiiremini tulemusteni mahukate keelekorpusete uurimisel, aga on kasulikud ka iga hobiuurija jaoks.⁴

ICARUS-e loodud keskaja arhiivipärandit sisaldav portaal Monasterium (mis on tegutsenud 20 aastat ja hõlmab u 930 000 digikujutist 15 riigi panusena),⁵ nagu ka kogukondade koostöös sündinud ja üha täienev keskkond Topotheque (seejuures on 2024. aastal tehtud rohkelt lisandusi Horvaatiast)⁶ leidsid lisaks ettekannetele tutvustamist ka töötoa vormis. Hea kombe kohaselt mahtus töiste arutelude kõrvale vastuvõtt Vojvodina arhiivi aias ja ühine õhtusöök koos Novi Sadi linnamuuseumi külastuse ja ekskursiooniga Petrovaradini kindluses.

ICARUS-e sügiskohtumine Napoli lähedal Porticis, mille korraldamiseks ühendasid jõud Napoli ülikooli humanitaarteaduste osakond ja sama ülikooli MUSA keskus ehk põllumajandusteaduste muuseum asukohaga endises Portici palees, aga ka Itaalia digitaalkultuuri ja humanitaarteaduste assotsiatsioon koostöös ICARUS-e Itaalia haru ning Portici linnavalitsusega, keskendus kõitvale teemale „Euroopa rännuteed GLAM-sektori asutustes. Digitaalse maailma proovikivi“⁷ Ühtekokku 55 ettekannet hõlmanud konverents toimus põhipäeval kahes paralleelsessioonis, mistõttu ei olnud võimalik osa saada kaugeltki kõigest kõneldust, ent olgu alljärgnevas esitatud mõned palad siinkirjutajale silma jäänud sõnavõttudest.

¹ Vt FamilySearch: <https://www.familysearch.org/en/> (22.01.2025).

² Vt Nevek és terek – Budapest utcanevei: <http://adatvizualizacio.bparchiv.hu/budapestiutcanek/> (17.01.2025).

³ Vt Home • AEZEL: <https://aezel.eu/en> (17.01.2025).

⁴ Vt Otsi otse allikast: <https://rahvusarhiiv.transkribus.eu/> (17.01.2025).

⁵ Vt Home – monasterium.net: <https://www.monasterium.net/mom/home> (17.01.2025).

⁶ Vt Topothek Portal – Das lokale Online-Archiv: <https://www.topothek.at/en/> (17.01.2025).

⁷ Inglise keeles: *European Travel Routes through GLAM. The Challenge of Becoming Digital*. GLAM tähistab mäluasutuste maastikul kasutatavat sagedast akronüümi, mis hõlmab galeriisid, raamatukogusid, arhiive ja muuseume, mille kõigi eesmärgiks on pakkuda ligipääsu avalikkuse jaoks olulisele teabele, mida nad ühtlasi ka koguvad ja säilitavad.

Konverentsi avakõne pidas Ca' Foscari Veneetsia ülikooli digitaalkultuuri ja humanitaarteaduste õppejõud Marina Buzzoni, tutvustades erinevate kesk- ja varauusaegsete tekstide uurimist tehisarul abil, sh eri ajastutest pärit tekstides kasutatud keelte kõrvutamist, et osata senisest tõhusamalt tuvastada ebatäpseid sõnu ja seeläbi mõista tekste varasemast terviklikumalt. Vaatluse alla võeti kaks Marco Polo tekste sisaldavat teost: 1574. aastal ilmunud „*Navigazioni et viaggi*“, mille koostaja Giovan Battista Ramusio esitab muu hulgas oma versiooni Marco Polo 13. sajandi reisikirjadest, ning 1847. aastal Lodovico Pasini publitseeritud itaaliakeelne versioon algselt prantsuse keeles ilmunud trükisest „*Marco Polo reisid*“ (pr „*Devisament du Monde*“, it „*I viaggi di Marco Polo*“), millele lisab omapära jaapanikeelne osa, mille arvatav põhjus pärineb jaapani keele lektori Yoshida Yōsaku tööle asumisest Veneetsia kuninglikus kaubanduskõrgkoolis (Ca' Foscari eelkäijas) 1873. aastal. Uuritud tekstide sekka kuulusid ka Bartolomeo Pasi maksude raamat 1540. aastast ja Ptolemaiuse „*Geograafia*“ tõlge kreeka keelest itaalia keelde Girolamo Ruscelli vahendusel 1561. aastast. Uuringu tulemustest valmis veebinäitus, kust on leitav ka osa eelnimetatud reisikirjade digikujutistest.⁸

Konverentsi üks huvipakkuvam esitus hõlmas kaardipõhiseid lahendusi ja jutuveestmise (*storytelling*) innovaatilisi suundi GLAM-sektori asutustele projekti E-Routes (*Time travel routes through Europe*)⁹ tulemusena. Nelja autori ja kahe asutuse (Antonello Migliozi ja Marco Marotta Napoli ülikooli MUSA keskusest, Bogdan Trifunović ja Nevena Bećanović Serbia raamatukogude ühendusest) koostöös sündinud uurimistöös esitati kahe tarkvara võrdlus, mis võimaldab rakendada nüüdisaegset jutuveestmist: Curatescape (Omeka) ja ArcGIS StoryMaps koos üldise Story Map (ESRI) rakendusega. Omeka Curatescape on veebi- ja mobiilirakenduste raamistik, mille abil saab avaldada geograafilisel asukohal põhinevat teavet. ArcGIS StoryMaps põhineb pikaajaliselt digitaalse kartograafiaga tegeleva ESRI otsimootoril. Mõlema rakenduse kaudu muudetakse geograafilise teabesüsteemi sisu interaktiivseks sisuks ruumiliste andmete (nt veebikaartide) sidumise teel mitteruumiliste andmetega (nt statistika, pildid, videod). Näitena toodi Vojvodina arhiivi eestvedamisel koostatud platvorm 19. sajandi Novi Sadi linna lugudest.

Eelnevaile lisaks pakkus seikluslikku ülevaadet Concetta Damiani (Campania ülikool) ja Pierluigi Feliciati (Macerata ülikool) sõnavõtt 1592. aastal asutatud Farnese perekonna arhiivist, mis läbis 16.–20. sajandil teekonna Roomast Parmasse ja sealt Napolisse. 19. sajandiks oli Farnese arhiivi põhiosa jõudnud Napolisse ning Teise maailmasõja järel ostis Itaalia riik selle osana Bourbonide suguvõsa arhiivist. Parma ja Napoli regionaalarhiivide eestvedamisel otsustasid Farnese perekonna pärandit säilitavad ja uurivad asutused luua tehnilise lahenduse, mis sisaldaks teavet iga selle arhiivi objekti kohta, olgu tegu arhivaali, trükise või kunstiesemega, ja mille kaudu saaks jälgida iga objekti ajaloolist marsruuti koos sellele tehtud konserveerimistöödega. Edasiste uurimistööde läbiviimiseks on loodud 11 Itaalia ülikooli hõlmav Farnese uuringute keskus (*Inter-University Center for Farnese Studies*, CISFAR).

⁸ Vt Temporary exhibition: Ca' Foscari Tour: <https://www.unive.it/pag/24282/> (17.01.2025).

⁹ Vt E.ROUTES: <https://e-routes.eu/> (17.01.2025).

Konverentsi sisukast programmist jäi silma rida teisigi ettekandeid. Nende hulgas oli näiteks Belgradi ülikooli keskaja kaasprofessori Žarko Vujoševići käsitus Serbia kuninga Stefan Dušani valitsemisaja (1331–1355) arhivaalide leidumusest mitme arhiivi kogudes ja nende peatsest digitaalsest kasutusse toomisest. Samuti tutvustas Paolo Paganucci (Viterbo Santa Rosa õppekeskus) paavst Pius VI viimaseks jäänud teekonda Prantsuse vabariigi vangina (1798–1799) ja sellest ajendatud filmi. Eleonora Rava (Saint Andrews ülikool) ja Paola Pogliani (Tuscia ülikool) pidasid ettekande 17. sajandi kohtusaagast, kui Santa Rosa nunnakloostri levinud haiguse tagajärjel suri kümme nunn ja mistõttu veetis öde Calliope viis aastat vangistuses, olles erandkorras viidud karistust kandma Santa Rosa kloostri Püha Maarja-Magdaleena kloostri Perugias. Luigi Tufano ja Eleonora Nele (Napoli ülikool) andsid ülevaate Napoli botaanikaaja direktori Michele Tenore eestvedamisel 1815. aastal ilmunud esimesest süsteemsest Lõuna-Itaalia taimi ja vilju kujutanud joonistuste raamatust, millele järgnes võrdleva uurimistööna aastail 1841–1870 välja antud floorakujutiste seeria Tenore õpilaste poolt. Esinduslikku osa sellest saab vaadata väljapanekuna MUSA keskuse konverentsisaalis.

Esile võib tõsta veel mitut samavõrd uudisväärtet sõnavõttu. Alice Borges Gago (Portugali katoliku ülikool) rääkis agronoomi ja poeedi Ruy Cinatti (1915–1986) rännuteedest ja temaga seotud rikkalikust arhiivipärandist nii Portugalis ja selle varasemates koloniaalmaades (Angola, Mosambiik, Ida-Timor) kui ka näiteks São Paulo ülikoolis. Codruța Mihailovici (Rumeenia rahvusarhiiv) andis sissevaate raudteevõrgustiku ja rongiliikluse arengusse Rumeenias alates esimese raudtee avamisest 1869. aastal ja lõpetades 1917. aastal juhtunud Ciurea õnnetusega, kus hukkus 354 inimest ja enam kui 500 sai vigastada. Božidarka Šcerbe Haupt (ICARUS-e Horvaatia esindus) tutvustas kolme projekti, mille abil on lõimitud Horvaatia turismipiirkondades paiknevad objektid ja kultuurilooline teave: renessansiaegset Spliti ja Šibeniki linna käsitlev programm „Avastades Horvaatiat koos Darkaga“, Spliti katedraali ja peapiiskop Markantuni (1560–1624) hõlmav sari „Meie aja ketser – jalutuskäik Markantuniga“ ning vee-süsteemide rajamist antiikajast keskajani valgustav lugu „Vee teekond Novaljas“.

Kahtlemata väärrib eraldi äramärkimist ka Rahvusarhiivi arhiivipedagoogi Eliis Truumani sõnavõtt õpilasmaleva kahenädalasest tegevusest arhiivi Tallinna üksuses 2024. aasta suvel, mil kõigest kümnapäevase töö käigus vahetati välja 603 arhiivikarpi, valmistati 8000 digikujutist ja nummerdati 10 000 lehekülge filmiainelisi arhivaale. Nii eespool toodud põgusale subjektiivsele valikule kui ka igale siin käsitlemata jäänud sõnavõtule saab lugeja leida lisa ligi sajaleheküljelisest kogumikust, mis on QR-koodi abil avatav ICARUS-e veebilehel asuvast konverentsi kavast.¹⁰

Suur tänu kevad- ja sügiskohtumise korraldajaile, sõnavõtjaile ja osalejaile, järgmiste ICARUS-e kogukonna kohtumisteni 2025. aastal!

¹⁰ Vt ICARUS Convention#33: <https://documents.icar-us.eu/documents/2024/10/icarus-convention-33-final-programme.pdf> (22.01.2025).